

Adam Momot

O roli Policji Politycznej na Górnym Śląsku w okresie międzywojennym

W ramach struktur policji w okresie międzywojennym funkcjonowała tzw. defensywa. Zajmowała się rozpracowaniem życia społeczno-politycznego kraju, a przede wszystkim zwalczaniem tzw. organizacji wywrotowych¹. W Policji Państwowej (dalej: PP) defensywa została utworzona zaraz po wejściu w życie ustawy o PP. W październiku 1919 r. w Komendzie Głównej PP (dalej: KGPP) w Warszawie utworzono Inspektorat Defensywy Politycznej. W sierpniu 1920 r. w PP wykrystalizował się ustrój organów defensywy. W KGPP utworzono odrębny pion nazwany „Wydziałem IV-D”, który podlegał bezpośrednio komendantowi głównemu². W komendach okręgowych PP utworzono ekspozytury Wydziału IV-D, którym podlegały działające przy komendach powiatowych agentury.

W 1923 r. w Polsce, pod naciskiem władz administracji państwowej, doszło do pierwszej gruntownej reorganizacji pionu politycznego służby bezpieczeństwa. Kierownicy urzędów administracyjnych uważali, iż dualizm kompetencyjny w sprawach bezpieczeństwa publicznego jest szkodliwy dla władz administracyjnych i interesów państwa, a także prowadzi do osłabienia powagi władzy, tworzy konflikty kompetencyjne oraz powoduje antagonizmy³. Strona administracyjna optowała za włączeniem organów defensywy politycznej w struktury

¹ Mianem działalności wywrotowej określano wszystkie dążenia zmierzające do zmiany istniejącego ustroju na drodze rewolucyjnej. Szerzej zob.: A. Strapiński, *Wywrotowe partie polityczne*, Warszawa 1933, s. 5.

² A. Pepłoński, *Policja Państwowa w systemie organów bezpieczeństwa Drugiej Rzeczypospolitej*, Szczytno 1991, s. 102.

³ A. Misiuk, *Policja Państwowa 1919–1939. Powstanie, organizacja, kierunki działania*, Warszawa 1996, s. 264.

urzędów wojewódzkich i starostw⁴. Premier, a zarazem minister spraw wewnętrznych, Władysław Sikorski w dniu 26 kwietnia 1923 r. wydał przepisy o organizacji Służby Informacyjnej. Na ich podstawie w całym kraju zlikwidowano pion Wydziału IV-D, tworząc nowy organ – Służbę Informacyjną⁵. Następnie uniezależniono tę instytucję od władz policyjnych, włączając ją w strukturę organów administracji państwowej jako oddziały lub agencje informacyjne. Jej zadaniem było „[...] śledzenie wszelkich przejawów życia politycznego, społecznego, narodowego i zawodowego o ile ze względu na swój charakter, tendencje i taktykę zagrażało to ustrojowi lub bezpieczeństwu RP”⁶.

W praktyce Służba Informacyjna nie spełniała wystarczająco swojej roli, czego konsekwencją było znaczne obniżenie poziomu wywiadu politycznego. Głównymi przyczynami, które spowodowały taki stan rzeczy było: odsunięcie organów policji od faktycznego udziału w prowadzeniu działań defensywnych, brak orientacji urzędów administracji politycznej w sytuacji społeczno-politycznej kraju, nieprecyzyjna decyzja pozostawienia na etatach policyjnych funkcjonariuszy Służby Informacyjnej oraz brak przygotowania fachowego i organizacyjnego administracji politycznej do prowadzenia wywiadu politycznego⁷. W dniu 16 czerwca 1924 r. ukazały się przepisy o organizacji Policji Politycznej⁸. Mocą tego zarządzenia uległa likwidacji Służba Informacyjna, a na jej miejsce powołano pion Policji Politycznej⁹.

W wyniku tych zmian agencje Oddziału Informacyjnego zostały przekształcone w ekspozytury Policji Politycznej, które podlegały Okręgowemu Urzędowi Policji Politycznej (dalej: OUPP), utworzonemu w miejsce Wojewódzkiego Oddziału Informacyjnego. W miastach, gdzie nie było ekspozytur Policji Politycznej, pracę defensywną prowadzili komendanci powiatowi policji¹⁰.

W połowie 1922 r. Polska przejęła część Górnego Śląska. Wśród przyznanych statutem organicznym praw do organizacji policji i żandarmerii na pierwszy plan wysunęła się kwestia kontrwywiadowczego zabezpieczenia obszaru. Pozostała tu duża część mniejszości niemieckiej, która zagrażała polskim interesom. Istniała ponadto konieczność rozpoznawania i zwalczania ruchu rewolucyjnego, powiązanego z nurtem komunistycznym Niemiec i Czechosłowacji.

⁴ Archiwum Państwowe Katowice (dalej: APK), zespół: Policja Województwa Śląskiego (dalej: PWŚl.), sygn. 623, s. 263–266.

⁵ A. Misiuk, *Policja państwowa...*, s. 265.

⁶ Archiwum Państwowe Kielce (dalej: APK-ce), zespół: Starostwo Powiatowe Kielce, sygn. 201, k. 23.

⁷ A. Misiuk, *Służby specjalne II Rzeczypospolitej*, Warszawa 1998, s. 166.

⁸ „Przegląd Policyjny”, Szczytno 1994, nr 4, s. 151.

⁹ A. Misiuk, *Służby specjalne II...*, s. 269.

¹⁰ J. Jadach, *Policja Państwowa w województwie kieleckim w latach 1919–1939*, „Studia Kieleckie” 1977, nr 2, s. 17.

W województwie śląskim tylko w pewnym stopniu korzystano z wzorów ogólnopolskich. Status autonomiczny województwa sprawił, że istniały tu odrębne przepisy prawne, które rzutowały na specyfikę organizacji i zakres kompetencji Policji Politycznej.

W Głównej Komendzie PWŚl. w 1922 r. funkcjonował Oddział Policji Politycznej realizujący sprawy z zakresu szeroko rozumianej kontroli życia społeczno-politycznego na Śląsku. Kompetencje śląskiej defensywy regulował tajny reskrypt wojewody śląskiego z 15 listopada 1922 r. Wykorzystywano również *Instrukcję Dodatkową do przepisów o organizacji Urzędów Śledczych i organizacji Głównej Komendy Policji Państwowej z 17 listopada 1920 r. (ze zmianami z 2 czerwca 1921 r. oraz rozkaz Komendanta Głównego PP z 17 października 1922 r. o zmianie w organizacji ekspozytur i agentur IV-D)*. Reskrypt wojewody śląskiego z 15 listopada o wprowadzeniu powyższej instrukcji i rozkazu określał strukturę policji politycznej w województwie śląskim i wskazywał jej miejsce wśród organów administracji państwowej. Reskryptem wojewody śląskiego z dnia 1 października 1923 r. zmieniono organizację Policji Politycznej w strukturach PWŚl. Utworzono Wojewódzki Oddział Informacyjny, który wchodził w skład Wydziału Bezpieczeństwa Publicznego Śląskiego Urzędu Wojewódzkiego. Kierownik Oddziału podlegał pod względem merytorycznym naczelnikowi Wydziału Bezpieczeństwa Publicznego, a służbowo Głównemu Komendantowi PWŚl.

W dniu 15 listopada 1923 r. wprowadzono do użytku służbowego w PWŚl. *Instrukcję Polityczną*, która określała zadania, metody i środki działania śląskiej Policji Politycznej¹¹. Oddział Informacyjny PWŚl. został podzielony na trzy referaty: personalno-organizacyjny, prowadzony przez przodownika Stanisława Kowola, rejestracyjno-pościgowy nadzorowany przez starszego przodownika Franciszeka Szarzyńskiego i ogólnoinformacyjny, za który odpowiadał starszy przodownik Feliks Skowronek¹². Gospodarczo Oddział Informacyjny podlegał Głównej Komendzie PWŚl. w Katowicach. Agentury Oddziału Informacyjnego,

¹¹ Należy dodać, że w tym czasie w PP brak było takiego dokumentu. Zatem wysoce prawdopodobne jest, że PP w tym czasie wzorowała się na PWŚl., choć na podstawie materiału archiwalnego trudno określić jednoznacznie wpływ śląskiej defensywy na strukturę policji politycznej w PP. APK, PWŚl., sygn. 107, [b.n.].

¹² Do 1928 r. korpus PP i PWŚl. był podzielony na wyższych i niższych rangą funkcjonariuszy. Nowy podział nazewnictwa korpusu PP na oficerów i szeregowych (podoficerów) został wprowadzony Rozporządzeniem Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 6 marca 1928 r. o Policji Państwowej. W myśl tego aktu korpus oficerów PP stanowili: generalny inspektor, nadinspektor, inspektor, podinspektor, nadkomisarz, komisarz, podkomisarz i aspirant. W korpusie podoficerów służyli: starszy przodownik, przodownik, starszy posterunkowy i posterunkowy. Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 6 marca 1928 roku o Policji Państwowej, „DzURP” 1928, nr 28, poz. 257.

które weszły w skład władz administracyjnych I instancji, powołały ich organa wykonawcze w sprawach przestępstw przeciw państwu polskiemu. Działalność agentur skupiała się na realizacji trzech funkcji: informacyjnej, inwigilacyjno-pościgowej i wykonawczej¹³. Personel Agentur Informacyjnych PWŚl. podlegał pod względem administracyjnym i wykszolenia Głównej Komendzie PWŚl. w Katowicach, natomiast pod względem gospodarczym – Powiatowym Komendom PWŚl¹⁴. Pod względem służbowym Agentury Informacyjne PWŚl. podlegały władzom administracyjnym¹⁵. W powiatowych komendach PWŚl. funkcjonowały Agentury Policji Politycznej, które uzależnione były w zupełności od władz administracyjnych I instancji.

W czerwcu 1924 r. doszło do kolejnej reorganizacji, w ramach której powołano Policję Polityczną Województwa Śląskiego¹⁶. Opracowano szczegółową instrukcję, na podstawie której funkcjonowała. Śląska Policja Polityczna była podporządkowana wojewodzie. Śląski Oddział Informacyjny oraz jego agentury przekształcone zostały w Policję Polityczną i scalone w Śląski Urząd Policji Politycznej z dniem 23 czerwca 1924 r.¹⁷ Agentury Informacyjne PWŚl. w Lublińcu, Tarnowskich Górach, Świętochłowicach, Pszczynie, Rybniku, Cieszynie i Królewskiej Hucie, przemianowano na ekspozytury Policji Politycznej jako integralną część władz administracyjnych z własną kancelarią¹⁸. Agentura katowicka stała się operacyjną częścią Śląskiego Urzędu, który wykonywał funkcje dotychczasowej powiatowej i miejskiej Agentury Informacyjnej. Przy czym, agentów przydzielano wybranym komisariatom w mieście i powiecie¹⁹. Agentury dla miasta Bielska przy tamtejszej Dyrekcji Policji oraz dla powiatu (przy staroście), połączono w jeden „organizm”, ustanawiając wspólną ekspozyturę dla miasta i powiatu bielskiego. Utrzymano nadzór sądowy nad działalnością policji politycznej a starostowie zachowali nadal status urzędników policyjnych w zakresie działania policji politycznej.

Działalność Policji Politycznej PWŚl. skupiała się na zwalczaniu trzech kategorii przestępstw politycznych: ruchu o podłożu lewicowym, nacjonalistycznym i nacjonalistyczno-rewindykacyjnym. Należy podkreślić, iż przestępstwa polityczne o podłożu lewicowym były popełniane bardzo często na terenie śląskiej autonomii. Było to związane ze specyfiką województwa, na terenie którego

¹³ A. Misiuk, *Służby specjalne II...*, s. 266.

¹⁴ APK, PWŚl., sygn. 1, k. 652.

¹⁵ Ibidem, sygn. 25, k. 183.

¹⁶ Ibidem, sygn. 19, k. 57.

¹⁷ Ibidem, sygn. 1, k. 215.

¹⁸ Ibidem, sygn. 25, k. 183.

¹⁹ Wybranych funkcjonariuszy mundurowych, posiadających nieskazitelną opinię, skierowano następnie na kurs zawodowy. Ibidem, sygn. 24, k. 57–63.

znajdowało się ogromne skupisko najemnej siły roboczej, zatrudnionej lub poszukującej pracy w wielkim śląskim przemyśle. Niektóre z ugrupowań komunistycznych prowadziły działania o charakterze dywersyjnym w województwie śląskim.

Ważnym zadaniem śląskiej Policji Politycznej była walka z przestępczością o podłożu narodowościowym. Przesłpstwa popełniała najczęściej część ludności polskiej sympatyzująca z orientacją polityczną skrajnie prawicową. Polacy natomiast związani z takimi ugrupowaniami politycznymi, jak endecja lub chadecja, tworzyli uzbrojone grupy, których celem była manifestacja poglądów politycznych za pomocą działań naruszających porządek prawny. Te tzw. „bojówki” popełniały przestępstwa skierowane przeciwko mieniu (demolowanie lokali, niszczenie maszyn w zakładach produkcyjnych itp.), a także wykroczenia skierowane przeciwko życiu i zdrowiu osób (bójki, pobicia, podkładanie materiałów wybuchowych).

Niemcy zamieszkujący na obszarze Górnego Śląska byli z reguły wrogo usposobieni do Polski²⁰. Popełniali także przestępstwa. Przekrój najczęściej popełnianych przestępstw politycznych w województwie śląskim w latach 1922–1926 obrazuje poniższe zestawienie.

Tabela 1. Zestawienie stwierdzonych przestępstw politycznych popełnionych w województwie śląskim w latach 1922–1926

Lata	1922	1923	1924	1925	1926
Kategoria przestępstw					
Działalność antypaństwowa *	614	.	65	450	963
Szpiegostwo	.	222	164	45	160
Zdrada kraju	23	45	25	11	9
Bunt i opór władzy	357	700	509	343	350
Inne przeciwko władzy	407	834	900	612	705
Przesłpstwa urzędowe	592	80	35	13	17
Dezercja	82	169	111	110	101
Uchylenie się od poboru	596	195	362	578	.
Przesłpstwo paszportowe **	755	7180	.	761	.
Sabotaż	.	56	37	23	.

²⁰ H. Ćwiek, *Zagrożenie bezpieczeństwa Polski ze strony Republiki Weimarskiej*, Częstochowa 2006, passim.

Lata	1922	1923	1924	1925	1926
Kategoria przestępstw					
Inne polityczne	53	181	397	1132	1886
Działalność komunistyczna	.	.	91	490	2547

* w innych województwach RP zaliczano tu przemyt waluty obcej, dezercję i agitację przeciwko poborowi, nielegalne przekroczenie granicy i posiadanie podejrzanego paszportu, fałszowanie dokumentów urzędowych, bezprawne używanie tytułów, przecięcie drutu telegraficznego i sabotaż, terror strajkowy a także defraudację grosza publicznego.

** przestępstwo to polegało na nielegalnym przekroczeniu granicy i posiadaniu podejrzanego paszportu.

Źródło: APK, PWŚl., sygn. 263, Poufny przegląd informacyjny MSW/KGPP nr 1-300.

Do szczegółowych zadań, które realizował pion polityczny śląskiej policji można zaliczyć m.in. inwigilowanie i przeciwdziałanie akcjom niemieckich „bojówek”, szerzących propagandę wśród Niemców i Polaków mieszkających na Śląsku podpierając się tezami, że „[...] Polacy chcą zdobyć cały Śląsk”²¹. Te organizacje były popierane przez niemieckich reakcjonistów, którym zależało przede wszystkim na „[...] systematycznym germanizowaniu Śląska”. „Pod lupę” śląscy policjanci wzięli niemieckie organizacje: „Oberschlesischer Heimatschutz”, działającą pod kierownictwem Oberstleutnanta von Schlettweina, „Bund der Aufrechten”, prowadzoną przez barona von Freitag-Loringshovena czy nacjonalistyczną organizację „Heimatverband Schlesien”, która była podzielona na grupy lokalne, kierownictwa powiatowe i obwodowe. Na czele tego związku stali dawni wojskowi, redaktorzy niemieckich pism, którzy uprawiali propagandę przeciw postanowieniom traktatu wersalskiego. Inwigilowano także organizacje popierające ruch hitlerowski w województwie śląskim występujący w działalności niemieckich ugrupowań: „Deutsche Arbeiterpartei in Polen” (Niemieckia Partia Pracy w Polsce), „Deutscher Volksbund”²² czy „Verband Deutscher Angestellten”. Spośród innych organizacji mniejszościowych aktywnie współpracujących z wywiadem niemieckim należy wymienić: Volksbund w zakresie wywiadu polityczno-wojskowego i ekonomicznego oraz niemieckie związki zawodowe: „Allgemeiner Freier Angestelltenbund in Polnisch-Oberschlesien (Powszechny Wolny Związek Pracowników Umysłowych), „Gesamtverband Oberschlesischer Angestellten-Gewerkschaften (Związek Górno-

²¹ APK, PWŚl., sygn. 125, k. 1.

²² H. Ćwięk, *Obrona Śląska przed wpływami wywiadu niemieckiego w latach 1933–1939*, Katowice 1999, s. 173.

śląskich Związków Zawodowych Pracowników Umysłowych) w zakresie wywiadu gospodarczego²³. Działalność wywiadowczą prowadzili także członkowie „Deutscher Wanderbund” (Niemieckiego Związku Turystycznego w Tarnowskich Górach) i „Deutscher Jugendbund” (Niemieckiego Związku Młodzieży)²⁴.

W zainteresowaniu śląskich policjantów były również niemieckie szkoły na Śląsku, niemieccy nauczyciele, osoby narodowości niemieckiej nieprzychylnie ustosunkowane do polskości i podejrzane o działalność antypaństwową, w tym szpiegostwo²⁵, niemiecka prasa ukazująca się na Śląsku, m.in. czasopisma „Oberschlesien verratenes deutsches Land”, „Sittengeschichte des Weltkrieges”²⁶ czy działalność na terenie Rzeszy polskich obywateli w organizacjach niemieckich, m.in. „Stahlhelm”, „Kriegerrerein” czy „NSDAP”²⁷.

Jednym z wielu przypadków przeciwdziałania szpiegostwu wymierzonemu przeciw państwu polskiemu było aresztowanie przez funkcjonariuszy Ekspozytury IV D Głównej Komendy PWŚl. w Katowicach w 1922 r. Henryka Styppy – funkcjonariusza Oddziału II Sztabu Generalnego, podejrzanego o współpracę ze służbami specjalnymi Niemiec, który przekazywał stronie niemieckiej między innymi tajne dokumenty służbowe, przyczyniając się do aresztowania agentów Oddziału II²⁸.

Inwigilacją objęto również ruch komunistyczny na Śląsku, w tym osoby podejrzane o działalność komunistyczną²⁹. Śledzono członków organizacji „petlurowskich”, a także przeciwdziałano przemytowi literatury ukraińskiej z Czechosłowacji do Polski³⁰.

Jednostki terenowe Policji Politycznej śledziły sytuację w poszczególnych powiatach śląskiej autonomii. Miesięczne sprawozdania z ruchu zawodowego i społeczno-politycznego do Komendy Głównej PWŚl., zawierały m.in. dane przedstawiające ogólną sytuację w województwie, ze szczególnym uwzględnieniem liczby bezrobotnych, funkcjonowania przemysłu ciężkiego (górnictwa,

²³ H. Ćwięk, *Kilka uwag na temat polityki władz sanacyjnych wobec mniejszości niemieckiej na Górnym Śląsku w latach 1934–1939*, „Studia i Materiały z Dziejów Śląska” 1987, t. 16, passim.

²⁴ H. Ćwięk, *Działalność niemieckich służb specjalnych na Górnym Śląsku w okresie Republiki Weimarskiej*, [w:] *Górny Śląsk po podziale w 1922 roku*, t. 2, red. M. Wanatowicz, Bytom 1997, passim.

²⁵ H. Skrzeczowski, *Współdziałanie wojskowych służb informacyjnych z Policją Państwową w II Rzeczypospolitej*, Toruń 2002, s. 152.

²⁶ APK, PWŚl., sygn. 161.

²⁷ Ibidem, sygn. 202–214.

²⁸ H. Ćwięk, *O niektórych aspektach bezpieczeństwa na obszarze województwa śląskiego w latach dwudziestych*, „Prace Naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie. Seria: Res Politi-cae”, t. I, red. H. Ćwięk, Częstochowa 2006, s. 123.

²⁹ APK, PWŚl., sygn. 165.

³⁰ Ibidem, sygn. 221.

hutnictwa), budowlanego, drzewnego, tekstylnego czy metalowego. Określono również działalność związków zawodowych na Śląsku, m.in.: Chrześcijańskiego Związku Zawodowego, Wolnego Związku Zawodowego, Polskiego Związku Kolejarzy Górnego Śląska, Związku Zawodowego Robotników Przemysłu Chemicznego czy Związku Spółek Rolniczych Księstwa Cieszyńskiego³¹, a także wrogie akcje dywersyjne i szpiegostwo oraz stosunek ludności do władz państwowych. Szczególnym nadzorem objęto organizacje polityczne i związki, m.in. Obóz Zjednoczenia Narodowego, Stronnictwo Narodowe, Chrześcijańską Demokrację, Związek Ludowo-Narodowy, Polskie Stronnictwo Ludowe, Narodową Partię Robotniczą, Polską Partię Socjalistyczną, Partię Niezależnych Socjalistów, Komunistyczną Partię Górnego Śląska, Związek Powstańców Śląskich, Związek Obrony Kresów Zachodnich, Związek Hallerczyków czy funkcjonujące na Śląsku organizacje Sokole³².

W 10 jednostkach Policji Politycznej PWŚl. w 1926 r. pracowało 7 oficerów i 80 niższych rangą funkcjonariuszy³³, co obrazuje poniższe zestawienie tabelaryczne.

Tabela 2. Zestawienie liczebności niższych funkcjonariuszy, którzy pełnili służbę w 1926 r. w poszczególnych jednostkach terenowych Policji Politycznej województwa śląskiego

Nazwa Jednostki	Policja Polityczna
Śląski Urząd Policji Politycznej	3
Ekspozytura Policji Politycznej Katowice	21
Ekspozytura Policji Politycznej Świętochłowice	11
Ekspozytura Policji Politycznej Królewska Huta	8
Ekspozytura Policji Politycznej Pszczyna	6
Ekspozytura Policji Politycznej Rybnik	7
Ekspozytura Policji Politycznej Tarnowskie Góry	6
Ekspozytura Policji Politycznej Lubliniec	6
Ekspozytura Policji Politycznej Cieszyn	5
Ekspozytura Policji Politycznej Bielsko	7

Źródło: APK, PWŚl., sygn. 15, s. 472.

³¹ Ibidem, sygn. 126, k. 64.

³² Ibidem, sygn. 145–158.

³³ Ibidem, sygn. 15, k. 465.

Od chwili powstania defensywy politycznej władze policyjne dążyły do utworzenia z niej wiodącego pod względem fachowym pionu w służbie bezpieczeństwa. W tym celu kierowano do pracy w defensywie policjantów ze służby mundurowej i śledczej, którzy wyróżniali się pod względem zawodowym, moralnym i intelektualnym. Szczególnie wysokie wymagania stawiano kandydatom ubiegającym się o podjęcie pracy w pionie politycznym policji. Przyjmowanie kandydata do pracy w defensywie odbywało się w sposób poufny. Osoba ubiegająca się o pracę w tym pionie musiała spełniać wiele wymagań natury politycznej, moralnej oraz intelektualnej. Kandydat musiał być osobą: zrównoważoną, posiadać dobrą opinię, pewnym pod względem politycznym, inteligentnym, a ponadto obeznanym z problematyką życia publicznego, jak i z najważniejszymi kierunkami politycznymi w kraju³⁴.

W organach Policji Politycznej często były zatrudniane także osoby o niskim poziomie intelektualnym, nie znające sytuacji politycznej w kraju. W wielu sytuacjach pracownicy pionu politycznego nie znali przywódców partii, których mieli inwigilować. Często brak wiedzy fachowej był zastępowany brutalnością wobec osób podejrzanych o działalność wywrotową, co wpływało negatywnie na wizerunek policji.

Od momentu powstania Policji Politycznej dochodziło między funkcjonariuszami a przedstawicielami administracji państwowej do częstych konfliktów³⁵. Poczynione przekształcenia nie uzdrowiły stosunków w służbie bezpieczeństwa. W takiej sytuacji władze centralne zmuszone były przychylić się do postulatów przeciwników Policji Politycznej, aby zlikwidować ten pion służby bezpieczeństwa³⁶. Na mocy okólnika Ministerstwa Spraw Wewnętrznych nr 32 z dnia 17 marca 1926 r. z dniem 1 kwietnia 1926 r. uległy likwidacji wszystkie ekspozytury Policji Politycznej³⁷.

Na mocy reskryptu Wojewody Śląskiego z dnia 9 maja 1927 r., organizacja Policji Politycznej PWŚl. została zmieniona. Kompetencje Policji Politycznej w powiatach przejęły starostwa i komendy powiatowe, natomiast działalność informacyjną Wydziału Inwigilacyjnego przejął Wydział Bezpieczeństwa Publicznego Śląskiego Urzędu Wojewódzkiego³⁸. Śląski Urząd Policji Politycznej

³⁴ APK-ce, Komenda Powiatowa PP (dalej: KPPP) Kielce, sygn. 2, k. 109.

³⁵ A. Misiuk, *Policja Państwowa 1919–1939...*, s. 279.

³⁶ A. Misiuk, *Historia Policji w Polsce. Od X wieku do współczesności*, Warszawa 2008, s. 145.

³⁷ Archiwum Państwowe Lublin, zespół: Komenda Powiatowa PP w Łukowie, sygn. 30, k. 93.

³⁸ W gestii zadań Wydziału Bezpieczeństwa Publicznego (Społeczno-Politycznego) Urzędu Wojewódzkiego Śląskiego, który nadzorował działania PWŚl. z ramienia wojewody, pozostawało: „[...] czuwanie nad ogólnym stanem bezpieczeństwa, zagadnienia dotyczące użycia oddziałów policyjnych, asystencja wojskowa, zagadnienia dotyczące ruchów antypaństwowych w tym strajków, zgromadzeń i pochodów, sprawy cudzoziemców, w tym pozwolenia na przyjazd i po-

przeszedł w skład Głównej Komendy PWŚl. w Katowicach, w charakterze Urzędu Śledczego, przyjmując czynności dotychczasowe Referatu I i łącząc zarazem agendy policji politycznej i kryminalnej. Jednocześnie przestały istnieć ekspozytury Policji Politycznej PWŚl. Podobnie jak w PP, część funkcjonariuszy Policji Politycznej PWŚl. skierowano do służby śledczej oraz ogólnej. Najbardziej doświadczeni i cenieni pracownicy znaleźli się w służbie informacyjnej urzędów administracji politycznej³⁹. Natomiast policjantów o niedostatecznych kwalifikacjach fachowych zwolniono z korpusu PWŚl. Po rozwiązaniu Policji Politycznej całokształt zagadnień związanych ze sprawami rozpracowania życia politycznego kraju przejęły utworzone w komendach powiatowych wydziały śledcze, w których powstały oddzielne komórki zajmujące się tą problematyką.

byt oraz wydalenia, sprawy paszportowe, kart cyrkulacyjnych i przepustek granicznych, sprawy ruchu pogranicznego i ochrony granic państwa, zarządzenia w sprawach emigracyjnych i repatriacyjnych, dozór prasowy i komunikaty prasowe, ewidencja i nadzór nad składami druków i drukarni a także działania z zakresu organizacji PWŚl., w tym sprawy osobowe i dyscyplinarne dotyczące funkcjonariuszy, preliminarze budżetowe, organizacja i inspekcja Dyrekcji Policji, sprawy meldunkowe”. Wydział Bezpieczeństwa Publicznego (Społeczno-Politycznego) prowadził również ewidencję i nadzór nad stowarzyszeniami, udzielał zezwoleń oraz sprawował kontrolę nad widowiskami, imprezami sportowymi czy kulturalno-oświatowymi, wydawał zarządzenia przeciwko żebractwu i włóczęgostwu, zezwalał na uliczne zbiórki pieniędzy, wydawał pozwolenia na posiadanie broni i amunicji, na handel bronią i amunicją oraz regulował przepisanymi transportowanie i magazynowanie broni i materiałów wybuchowych, a także zasady prowadzenia strzelnic. Wojewódzkim Oddziałem Informacyjnym przy Wydziale Bezpieczeństwa Publicznego Urzędu Wojewódzkiego Śląskiego (przekształcony następnie w Wydział Społeczno-Polityczny) kierował nadkomisarz Szczepan Libera (1923–1924). Od utworzenia Śląskiego Urzędu Policji Politycznej do jego likwidacji funkcję naczelnika pełnił podinspektor Stanisław Ryczkowski (1924–1927). Naczelnikami Wydziału Bezpieczeństwa Publicznego (Społeczno-Politycznego) Urzędu Wojewódzkiego Śląskiego byli kolejno: Stanisław Krzyżanowski (1922–1923), Józef Minasowicz (1924–1928) i Stanisław Ryczkowski (1929–1939). Zob. szerzej: Z. Hojka, *Zespolona administracja rządowa i autonomiczna w Województwie Śląskim (1922–1939)*. Geneza, struktura organizacyjna i zakres działania, Katowice 2005, s. 40; *Kalendarzyk Policji Województwa Śląskiego*, [b.m.w.], 1926, s. 86–87; E. Długajczyk, *Sanacja śląska 1926–1939. Zarys dziejów politycznych*, Katowice 1983, s. 150; W. Musialik, *Michał Tadeusz Grażyński (1890–1965)*. Biografia polityczna, Opole 1989, s. 140.

³⁹ APK, PWŚl., sygn. 3, k. 461.

Streszczenie

O roli Policji Politycznej na Górnym Śląsku w okresie międzywojennym

W ramach struktur policji w okresie międzywojennym funkcjonowała tzw. defensywa. Zajmowała się rozpracowaniem życia społeczno-politycznego kraju, a przede wszystkim zwalczaniem tzw. organizacji wywrotowych. Defensywa została utworzona zaraz po wejściu w życie ustawy o Policji Państwowej (24 lipca 1919 r.). W Komendzie Głównej Policji Państwowej utworzono odrębny pion nazwany „Wydziałem IV-D”, który podlegał bezpośrednio komendantowi głównemu. W komendach okręgowych/wojewódzkich utworzono ekspozytury Wydziału IV-D, którym podlegały działające przy komendach powiatowych agentury. W Policji Województwa Śląskiego (autonomicznej formacji utworzonej na Śląsku w dn. 17.06.1922 r.) funkcjonariusze pionu policji politycznej skupiali się na zwalczaniu trzech kategorii przestępstw politycznych: ruchu o podłożu lewicowym, nacjonalistycznym i nacjonalistyczno-rewindykacyjnym. Było to związane ze specyfiką województwa, na terenie którego znajdowało się ogromne skupisko najemnej siły roboczej, zatrudnionej lub poszukującej pracy w wielkim śląskim przemyśle. Od chwili powstania defenswy politycznej władze policyjne dążyły do utworzenia z niej wiodącego pod względem fachowym pionu w służbie bezpieczeństwa. W tym celu kierowano do pracy w defensywie policjantów ze służby mundurowej i śledczej, którzy wyróżniali się pod względem zawodowym, moralnym i intelektualnym. Od momentu powstania Policji Politycznej dochodziło między funkcjonariuszami a przedstawicielami administracji państwowej do częstych konfliktów. W takiej sytuacji władze centralne zmuszone były przychylić się do postulatów przeciwników Policji Politycznej i na mocy okólnika Ministerstwa Spraw Wewnętrznych nr 32 z dnia 17 marca 1926 r. z dniem 1 kwietnia 1926 r. zlikwidowano wszystkie ekspozytury Policji Politycznej. Natomiast na mocy reskryptu Wojewody Śląskiego z dnia 9 maja 1927 r., organizacja służby politycznej w Policji Województwa Śląskiego została gruntownie przebudowana. Po rozwiązaniu Policji Politycznej całokształt zagadnień związanych ze sprawami rozpracowania życia politycznego kraju przejęły utworzone w komendach powiatowych wydziały śledcze, w których powstały oddzielne komórki zajmujące się tą problematyką.

Summary

About Role of Political Police on Overhead Silesia in Interwar Period

In the framework of Police structures in the interwar period existed so-called defensive. The structure was engaged in dismantling of socio-political life of the country and, above all, in fighting with so-called subversive organizations. The defensive was set up immediately after the entry into force of the State Police Act (24 July 1919). In the State Police General Headquarters a separate department called "Division IV – D which was under the direct authority of the Commander has been set up. In district / county headquarters the branches of IV-D department which were subjected to agencies operating in a district headquarters, were created. In the Silesian Police (autonomous formations created in Silesia on the 17.06.1922) police officers of the political Police sections were focused on the fight against the three categories of political offenses: undercurrent leftist movement, nationalist and natio-revindicative. This was associated with the specific features of the region in which there was agglomeration of manpower, whether employed or seeking employment in the great silesian industry. Since the creation of political defensive, police authorities have sought to establish its leading status in terms of skills in the security service. In order to do that uniformed and investigation police officers, who stand out in terms of professional, moral and intellectual standard were recruited to serve in defensive. Since the creation of political Police there were frequent conflicts between officers and representatives of state administration. In this case, the central authorities were forced to accede to the demands of political Police opponents and by virtue of the Ministry of the Interior circular number 32 dated 17 March 1926 from 1 April 1926, all political police agencies were closed down. However by virtue of the silesian governor rescript from 9 May 1927 organization of political service in Silesian Voivodeship Police has been thoroughly rebuilt. After resolving political Police the totality of issues related to dismantling of political life of the country was intercepted by investigation departments created in district headquarters, in which separate cells were formed in order to deal with this issue.